CB
14077

CALVIJN ALS THEOLOOG EN DE STAND VAN HET CALVINISME IN ONZEN TIJD

DRIE REDEVOERINGEN VAN

Dr. B. B. WARFIELD

Professor aan het Theologisch Seminarium te Princeton U. S. A.

MET EEN WOORD VOORAF VAN

Dr. H. BAVINCK

Vertaald door C. M. E. KUYPER

J. H. KOK — 1919 — KAMPEN

5 Ce
45

5 Co 45

CALVIJN ALS THEOLOOG

EN

DE STAND VAN HET CALVINISME IN ONZEN TIJD.

UNIV. LIB.
BIBLIOTH.
REF.

CALVIJN ALS THEOLOOG EN DE STAND VAN HET CALVINISME IN ONZEN TIJD

DRIE REDEVOERINGEN VAN

Dr. B. B. WARFIELD

Professor aan het Theologisch Seminarium te Princeton U. S. A.

MET EEN WOORD VOORAF VAN

Dr. H. BAVINCK

Vertaald door C. M. E. KUYPER

J. H. KOK — 1919 — KAMPEN

BIBL. VRIJE UNIVERS.
CB
14047
AMSTERDAM

WOORD VOORAF.

Prof. Benjamin Breckenridge Warfield, de Schrijver van de hierna in vertaling volgende voorlezingen, werd den 5en Nov. 1851 te Lexington in den staat Kentucky geboren. Hij ontving zijne theologische opleiding aan het Seminary te Princeton, en werd aldaar in 1880 tot hoogleeraar in de dogmatiek benoemd, als opvolger van den beroemden Charles Hodge, die ook hier te lande door zijne Systematic Theology bekend werd en in 1878 overleed.

Het Seminary te Princeton werd in 1812 vanwege de Presbyteriaansche Kerk in het Noorden der Vereenigde Staten van Amerika gesticht, op dezelfde plaats, waar reeds sedert 1746 het z.g.n. College gevestigd was, dat later tot eene Universiteit werd uitgebreid; maar het staat geheel zelfstandig naast deze Universiteit en heeft er niet anders dan vriendschappelijke relaties mede. Meer dan eene eeuw reeds handhaaft dit Seminary met eere zijn Calvinistischen naam; het vormt in Noord-Amerika een van de voornaamste centra van Gereformeerde Theologie; tal van beroemde mannen wist het aan zich te verbinden, zooals de hoogleeraren A. Alexander, S. Miller, Chr. Hodge, A. H. Hodge e. a.; en het dankt zijn roem in den tegenwoordigen tijd vooral aan de namen van Prof. Dr. G. Vos en Prof. Dr. B. B. Warfield.

Laatstgenoemde is niet alleen door zijne colleges bij de studenten gezien, maar maakt zich ook naar buiten door zijne vele geschriften bekend. Hij is de voornaamste redacteur en de ijverigste medewerker van het viermaandelijksch tijdschrift, The Princeton Theological Review; *leverde vele artikelen voor andere tijdschriften en voor werken van encyclopaedischen aard, en gaf eene reeks van studiën in het licht. Zeer breed is het terrein, waarop Prof. Warfield zich met zijn wetenschappelijken arbeid beweegt. Beurtelings levert hij studiën op exegetisch, kerken dogmenhistorisch, dogmatisch en practisch terrein. Zoo schreef hij o.a. over het leven, de leer en den strijd van Augustinus, de geschiedenis der Afrikaansche kerk, het ontstaan en den inhoud*

der Westminster Confessie; over de inspiratie der H. Schrift, de praedestinatie, den persoon en het werk van Christus, den kinderdoop, de zaligheid der vroegstervende kinderen; over de wonderen in de H. Schrift, in de oude kerk, in de kerk van Rome, bij de Irvingianen, over geloofsgenezing, heiligingsbeweging enz. En in al deze werken doet Prof. Warfield zich kennen als een nauwgezet en grondig onderzoeker, als een helder en scherpzinnig denker, als een trouw aanhanger en krachtig verdediger van de Gereformeerde belijdenis.

Zijne drie voorlezingen over Calvijn, gehouden in het vierhonderdste gedenkjaar van diens geboorte, geven daar eene uitnemende proeve van. Wie ze met aandacht leest, wordt getroffen, niet alleen door de heldere voorstelling en den boeienden stijl, maar vooral ook door het diepe inzicht in en de treffende beschrijving van wat in de theologie van Calvijn het hart en de kern uitmaakt. Prof. Warfield stelt, vanwege zijne warme liefde voor de Gereformeerde belijdenis, ook levendig belang in de geschiedenis van ons volk, en voelt voor het ontwaakte Calvinisme hier te lande innige sympathie. Reeds om die reden is het billijk, dat hij in onze kringen meer gekend en gewaardeerd wordt. Maar zijne voorlezingen zijn ook op zichzelve, om haar degelijk gehalte en vromen zin, de vertaling waard. Mej. C. M. E. Kuyper, die geruimen tijd in Amerika vertoefde en persoonlijk met Prof. Warfield kennis maakte, verrichtte met deze vertaling eene daad van pieteit jegens den Schrijver, en verwierf er zich den dank mede van het Nederlandsche publiek, dat de gedachtenis van Calvijn in eere houdt.

H. BAVINCK.

Amsterdam.
April 1919.

I.

Johannes Calvijn als theoloog.

Het onderwerp, waarover ik tot u ga spreken is „Johannes Calvijn als theoloog." Ik neem aan, dat ge van mij verwacht, dat ik u eenig denkbeeld zal geven wat voor een soort theoloog Johannes Calvijn was en wat zijn eigenaardigheid was als theologisch denker.

Ik vrees, dat ik zal moeten beginnen, met u te verzoeken uw brein eerst te zuiveren van een algemeen gangbare opvatting. De opvatting n.l. dat de voornaamste karaktertrekken van Calvijn, als theoloog, waren eenerzijds de stoutmoedigheid — misschien moet ik zelfs de uitdrukking overmoed gebruiken — van zijn speculatief denken, en aan den anderen kant de onbarmhartige strengheid van zijn logische redeneering, een koude en hartelooze scholastiek. Zoo heeft men onder meer van hem gezegd, dat hij over de eigenschappen van God precies op de zelfde wijze redeneert, als hij dat doen zou over de eigenschappen van een driehoek. Er is geen grover misvatting mogelijk. De speculatieve theoloog der Reformatie was Zwingli en niet Calvijn. De theoloog der scholastiek in de eerste dagen der Reformatie was Petrus Martyr en niet Calvijn. Dit werd door zijn tijdgenooten ten volle erkend. „De twee uitnemendste theologen van onzen tijd," merkt Jozef Scaliger op, „zijn Johannes Calvijn en Petrus Martyr; de eerste dezer twee behandelt de Heilige Schriften, zooals zij behandeld moeten worden d. w. z. in oprechtheid, zuiverheid, en eenvoud, en zonder eenige scholastieke spitsvondigheden. Petrus Martyr, wiens taak het scheen den strijd met de Sophisten aan te binden, viel hen daarom aan met hun eigene wapenen, d. i. met spitsvondigheden."

Ik bedoel hiermede natuurlijk niet te ontkennen, dat Calvijn ook op het gebied van het speculatief denken een genie van den eersten rang is geweest, of dat hij in het dwingende van

zijn logisch betoog niet een machtig wapen bezat, dat hem vreeselijk maakte voor zijn tegenstanders. Doch het was niet deze gave, waarop de vorming en ontwikkeling van zijn theologische ideeën berustte. Zijn theologische methode was onveranderlijk en streng, naar sommigen misschien zullen zeggen zelfs tot in het overdrevene toe, de methode *à posteriori*. Niet alleen, dat hij elke *à prioristische* redeneering op dit gebied vermeed, maar hij weerstond haar zelfs met alle kracht. De manier van onderzoek, waarvan hij zich bediende, was niet die der logische deductie, maar die van het exegetisch onderzoek. In één woord, hij onderscheidde zich daardoor, dat hij een Schriftuurlijk theoloog, of laat ik het liever ronduit zeggen, *de Schriftuurlijke theoloog* bij uitnemendheid van zijn eeuw was. Waarheen de Bijbel hem leidde, daar volgde hij, en waar de uitspraak der Heilige Schrift hem ontbrak, daar weigerde hij een stap verder te gaan.

Dit is het, wat aan zijn theologisch onderricht den meest eigenaardigen karaktertrek verleent en het is daaraan, dat zijn critici tegelijk den grootsten aanstoot nemen. Ik bedoel hiermede de stelligheid van zijn uitspraken. Er is een onmiskenbare toon van verzekerdheid in zijn onderwijs, en het moet ons misschien niet al te zeer bevreemden, dat die toon van verzekerdheid zijn critici prikkelt. Zij zijn verontwaardigd over de wijze, waarop hij zijn uitspraken ten beste geeft, alsof zij een axioma zijn; doch zij getroosten zich niet de moeite te bedenken, dat dit voortvloeit uit het feit, dat hij ze niet als zijn eigen leer geeft, doch als de leer van den Heiligen Geest in het door Hem geinspireerde Woord. De beslistheid van Calvijns toon is dus niet een bewijs van zijn verwaandheid, maar in tegendeel van zijn gematigdheid en zelfbedwang. Hij spreekt zelfs met weerzin over de speculatieve theologie, die wij nu deductieve theologie zouden noemen, en wordt om die reden door de moderne schrijvers met zekere minachting besproken, als zou hij niets meer zijn dan 'n bijbelsch theoloog, die er daarom, bijvoorbeeld niet, zooals Zwingli, een eigen leerbegrip over God op na houdt. Dit verwijt, indien het een verwijt genoemd mag worden, is juist. Calvijn weigerde om verder te gaan dan „'t geen er geschreven staat" — klaar en duidelijk geschreven staat in het boek der natuur of in het boek der Openbaring. Hij hield beslist vol, dat wij b.v. niets kunnen weten omtrent God, dan hetgeen het Hem behaagd heeft ons in Zijn werken en in Zijn Woord te openbaren en al wat daar boven gaat, is voor hem slechts

ijdele fantasie, die in het brein „rondfladdert." En het was juist omdat hij weigerde een stap verder te gaan, dan hetgeen er geschreven staat, dat hij zoo zeker was van iederen stap, dien hij deed. Het was hem onmogelijk de uitspraken van den Heiligen Geest aan te bieden als een reeks stellingen, waarover gedebatteerd kon worden.

Het laat zich zeer wel denken, dat zulk een standpunt tegenover de Heilige Schrift zou kunnen samengaan met een verregaand consequent intellectualisme, en Calvijn wordt dan ook in wijden kring beschouwd als een intellectualist *à outrance*. Doch dit berust alweer op een totale misvatting. De toon van beslistheid in Calvijns leer heeft een veel dieperen wortel dan alleen de vaste overtuiging van zijn eigen inzicht in de Schrift. Als Ernest Renan hem den meest Christelijken mensch van zijn tijd noemt, dan bedoelde hij dit niet als een zeer groote loftuiting, maar hij maakte een opmerking, die een veel diepere waarheid bevatte, dan hij zelf meende. De hoofdtrek van Calvijns karakter is juist zijn Godsvrucht. Niet alleen, dat al zijn denken van een diep religieus gevoel doortrokken is, er is meer dan dit; de geheele inhoud van zijn gedachtenwereld wordt door religieuze impulsen en motieven beheerscht. En daarom, indien er ooit een theologie van het hart geweest is, dan was het de zijne. Het bekende gezegde: „het hart maakt den theoloog," vindt in hem wellicht zijn meest schitterend voorbeeld.

Zijn werkzaam en machtig verstand drong natuurlijk door tot in de diepte van elk onderwerp, dat hij onderhanden nam, maar hij was niet in staat om ook maar eenig religieus onderwerp te behandelen op een wijze, die, naar zijn meening, uitsluitend dienst deed om een niets beduidende nieuwsgierigheid van den geest te bevredigen. Het was niet zoo, dat hij zich zelf moest bedwingen om niet aan zulke louter verstandelijke bespiegelingen over Godsdienstige onderwerpen toe te geven; maar de kracht van zijn religieuze inborst hield ze als van zelf op den achtergrond. Hij opent een nieuw tijdvak in de geschiedenis van het mysterie der Drieëenheid, doch van alle groote theologen, die zich met dit zoo hoog verheven onderwerp hebben bezig gehouden, keert niemand zich beslister dan hij tegen het zich verliezen in metaphysische subtiliteiten, waartoe, bij dit onderwerp, de onderzoekende geest zoo licht vervalt. Hij is juist daarom „epoche-makend" voor de geschiedenis van dit dogma, omdat zijn belangstelling in dit leerstuk het leven raakte en niet

alleen of hoofdzakelijk diende om in bespiegelingen zich te verliezen. Of neem een ander groot leerstuk, b.v. het dogma der praedestinatie, waaraan zijn naam zoo onafscheidelijk verbonden is, en door welks behandeling hij misschien meer dan om eenig ander ding verondersteld wordt aan de speculatie den teugel gevierd te hebben, en de logische redeneering tot onverdedigbare uitersten te hebben doorgedreven. Natuurlijk dat Calvijn, daartoe gedreven door de glasheldere klaarheid en de niet om te koopen eerlijkheid van zijn denken en door de trouw, waarmede hij hetgeen de Schrift hem leerde, weergaf, ten volle begreep en onwrikbaar vasthield aan de belijdenis, dat de wille Gods de *prima causa rerum* is; en ook dit was bij hem een religieuze idee, waaraan hij daarom zoo standvastig vasthield, juist omdat het een religieuze idee was, ja in den hoogsten en meest waren zin van het woord, de meest fundamenteele van alle religieuze ideeën. Maar toch was het niet zoozeer op deze praedestinatie van al het wereldgebeuren, dat de gedachten van Calvijn zich voortdurend richtten, maar veel meer op de praedestinatie ter zaligheid, waarop hij alleen rusten kon, omdat hij, als een hulpeloos zondaar, redding van noode had van de vrije genade Gods. Hierom heeft Ebrard in zooverre gelijk, als hij beweert, dat de leer der voorbestemming in het systeem van Calvijn niet voorkomt als het *Besluit Gods*, maar als de *uitverkiezing Gods*. Het is niet maar een polemische handigheid, die Calvijn doet besluiten de praedestinatie stilzwijgend voorbij te gaan, als hij het leerstuk van God en de voorzienigheid behandelt, en de bespreking daarvan te bewaren, totdat hij aan de leer der verlossing toekomt; want hierom was het hem bij dit leerstuk het meest te doen. Wat zijn hart vervulde en als een machtige stroom al de kamers van zijn ziel doorgolfde, was het diepe gevoel van zijn afhankelijkheid als verloren zondaar tegenover de vrije genade van dien God, die zijn Redder was. De ijver, waarmede hij de leer der dubbele praedestinatie verkondigt, vindt zijn diepste oorzaak in de klaarheid, waarmede hij inzag, — zooals alle hervormers het met hem hebben ingezien, — dat men alleen op deze wijze van de verkeerde zuurdeesem van het synergisme kan bevrijd worden, en de vrije genade Gods alleen zoo kan gehandhaafd worden, in al haar zuiverheid, in het werk der verlossing. Zijn ijver voor deze leer, om het in één woord te zeggen, wortelt diep in het besef van zijn absolute afhankelijkheid als zondaar van de vrije ontferming van een reddend

God. De souvereiniteit Gods in zijn toebedeeling van de genade vormt voor hem een der wezenlijke bestanddeelen van zijn diepste religieuze bewustzijn. Evenals zijn groote leermeester Augustinus; evenals Luther, Zwingli en Bucer, en al de andere machtige geesten, die de groote herleving van de religie die wij Reformatie noemen, tot stand hebben gebracht, kon hij het niet verdragen, dat aan de genade Gods niet al de eer zou worden toegebracht van de redding van zondaren uit het verderf, waarin zij zich gestort hadden en waaraan zij zich zelven op geenerlei wijze kunnen ontworstelen, juist omdat zij er onder bedolven liggen.

Calvijns belangstelling als theoloog geldt, dat is duidelijk, in de eerste plaats het gebied, dat men, in ruimen zin genomen, met het woord soteriologie aanduidt. Misschien kunnen wij zelfs verder gaan en hieraan toevoegen, dat hij binnen de grenzen van dit wijde gebied zijn aandacht in 't bijzonder schonk aan de toepassing van de verlossing in Christus op de zondige ziel. In één woord, aan datgene, dat wij met een technischen term als den *ordo salutis* kennen. Dit heeft men hem zelfs van sommige kanten verweten, en ons gezegd, dat de voornaamste fout van zijn Institutie, als wetenschappelijk theologisch werk, ligt in haar te uitsluitend subjectief karakter. Maar hoe dit ook zij, het resultaat van dit werk was, dat Calvijn bij uitnemendheid de theoloog van den Heiligen Geest is geworden.

Hij heeft bijdragen van het grootste belang geleverd ook op menig ander gebied van de theologie. Wij hebben reeds opgemerkt, hoe hij een keerpunt vormt in de geschiedenis van de leer der Drieëenheid. Dit zelfde kunnen wij ook zeggen van de wijze, waarop hij het werk van Christus ons voorstelt. De saamvatting van het werk van Christus onder het drievoudig ambt van Profeet Priester en Koning hebben wij aan Calvijn te danken en zij werd van hem overgenomen door het gansche Christendom; wel niet altijd in den geest van Calvijn en ook niet met dien rijkdom van gedachten, dien wij bij hem vinden, maar nochtans tot groot voordeel van de theologie. Ook in de Christelijke Ethiek bleek de stoot, dien hij gaf, van beslissenden invloed te zijn, en deze zoo belangrijke wetenschap werd zelfs gedurende de geheele volgende generatie alleen door zijne volgelingen beoefend. Waarschijnlijk echter ligt de grootste bijdrage, die hij schonk aan de wetenschap der heilige Godgeleerdheid, in de rijke ontwikkeling, die hij geeft (en hij was op dit gebied de eerste) aan de leer van het werk des Heiligen

Geestes; waardoor, zooals ik reeds opmerkte, hij zich met recht den naam verworven heeft van den theoloog van den Heiligen Geest bij uitnemendheid.

Natuurlijk is het juist, dat reeds van het eerste begin der Christelijke kerk af, ieder, die, hoe weinig dan ook, onder de beademing van het Christelijk leven gekomen was, geloofd heeft in den Heiligen Geest, als den Schepper en Schenker van dit leven, en ook al het goede, dat in deze wereld en bijzonderlijk in hemzelven gevonden wordt, toegeschreven heeft aan Zijn heilige werkzaamheid. En evenzoo is het waar, dat Augustinus in zijne genade-leer reeds de verlossing zooals deze subjectief ondervonden wordt, met groote levendigheid heeft geschilderd en in alle onderdeelen uitgewerkt en het lijdt dan ook geen twijfel, dat door hem het geheele proces van de verlossing werd opgevat als het werk van den Heiligen Geest. Doch evenals wij kunnen zeggen, dat het leerstuk „van zonde en genade" dagteekent van Augustinus; het leerstuk „der voldoening" van Anselmus; het leerstuk der „rechtvaardigmaking door het geloof" van Luther; in den zelfden zin moeten wij zeggen, dat het leerstuk van den Heiligen Geest een gave van Calvijn aan de kerken is geweest. Hij was de eerste, die niet alleen de geheele heilservaring bijzonder aan de werking van den Heiligen Geest heeft toegeschreven, maar ook deze heilservaring in al haar bijzonderheden heeft uitgewerkt en al haar onderscheidene trappen en ontwikkelingen in geregelde volgorde heeft ingedacht en beschouwd als de vrucht van het speciale werk van den Heiligen Geest, waardoor Hij de verlossing op de ziel toepast. Zoo bracht hij het geheele leerstuk van den Heiligen Geest tot systematische formuleering en maakte het tot een zeker bezit van Gods kerk.

Men is gewoon te zeggen, dat Calvijns gansche theologische arbeid in het volgende kan worden saamgevat, nl. dat hij de ziel heeft vrijgemaakt van de tyrannie van het menschelijk gezag, en haar verlost heeft van het onzekere van elke menschelijke tusschenkomst inzake de religie, en dat hij de ziel in de onmiddellijke tegenwoordigheid Gods heeft gebracht, en haar voor haar geestelijk behoud alleen op de genade Gods heeft leeren rusten. De plaats, die door Rome aan de kerk was gegeven, zegt men, is door Calvijn aan God toegekend. Er ligt waarheid in dit zeggen en het kan zelfs, mits men het goed verstaat en er den rechten inhoud aan geeft, voldoende zijn, om hetgeen door Calvijns theologisch onderwijs tot stand werd gebracht

te karakteriseeren; maar het verloopt te veel in algemeenheden om ons te kunnen voldoen. 't Geen Calvijn gedaan heeft, is bepaaldelijk den persoon van den Heiligen Geest in de plaats te stellen van de kerk, die beschouwd werd als de eenige bron, waaruit alle zekere kennis van God ons kon toekomen, en als het eenige instituut voor onze verlossing. Tot op dien tijd toe hadden de menschen naar de kerk gezien om van haar te verwachten, zoowel alle geloofwaardige kennis van God, die te verkrijgen was, als elke mededeeling van de genade, die ons geschonken kan worden. Calvijn leerde hun, dat geen van deze beide functies aan de kerk was toebetrouwd, maar dat God de Heilige Geest die beide in zijne eigene hand gehouden had, en dat Hij zoowel de kennisse Gods als de gemeenschap met God, verleent aan wien Hij wil. Dien overeenkomstig is zijn Institutie dan ook eene verhandeling over het werk van God den Heiligen Geest om de zaligmakende kennis van God aan zondige menschen bekend te maken en zondige menschen in heilige gemeenschap met God te brengen. Daarom begint zijn Institutie met het groote leerstuk van het getuigenis des Heiligen Geestes — weder een van die kostelijke leerstukken, die de kerk aan Calvijn verschuldigd is — waarin hij leert, dat de eenige levende en levendmakende kennis van God, die een zondaar verkrijgen kan, hem door de innerlijke werking van den Geest Gods in het hart wordt medegedeeld, en dat, waar deze ontbreekt, de openbaring van Gods heerlijkheid in de hemelen, en de openbaring van Zijne genade, die zoo duidelijk beschreven is in Zijn Woord, tevergeefs voor onze oogen worden uitgespreid. Zij vindt daarom haar middelpunt in het groote leerstuk der wedergeboorte — deze uitdrukking is bij Calvijn ruim genoeg om het geheele verloop van den terugkeer van den mensch tot God te omvatten, — waarin hij leert dat de eenige kracht, die ooit in een zondig hart de bewegingen van een levend geloof kan wekken, de kracht van dien zelfden Geest van God is, die met een waarlijk scheppend vermogen op de doode ziel inwerkt. Als deze verhevene gedachten in hun volle beteekenis uitgewerkt zijn — met de verklaring van al wat zij veronderstellen aangaande de liefde Gods en de verlossing in Christus, en van alle relatiën en consequentiën, die daarmede verbonden zijn, dan hebben wij Calvijns theologie.

Nu spreekt het wel van zelf, dat een theologie, die alles terugbrengt tot de werking van dien Geest van God, die „werkt wan-

neer en waar en zooals het Hem behaagt," alles afhankelijk maakt van het souvereine welbehagen Gods. Calvijns theologie is daarom tot op het harte toe praedestiniaansch. Trouw aan de openbaring van de Heilige Schrift, laat hij niet na, om met een helder doorziend en systematiseerend genie de praedestinatieleer der Schrift tot in al haar volheid en met allen nadruk te ontwikkelen, om in al hetgeen geschiedt de vervulling van Gods wil te zien en om God de eere toe te brengen, die Hem toekomt als Heer en Beschikker aller dingen. Dit is echter niet het eigenaardige van zijn theologie. Augustinus had dit alles reeds duizend jaar voor hem uiteengezet; Luther, Zwingli en Martin Bucer, zijn eigen leermeester in deze verheven mysteriën, onderwezen dit alles reeds, toen Calvijn zelf nog bezig was met dit te leeren. Het geheele corps van de leiders der Reformatorische beweging verbreidde dezelfde gedachten als hij. Maar wat aan Calvijn eigen is, is de helderheid en nadruk, waarmede hij al hetgeen God te weeg brengt, en wel bijzonderlijk in het werk der herschepping, toeschrijft aan God den Heiligen Geest, om van dit standpunt uit een rijkere ontwikkeling van de leer van den Heiligen Geest te bieden.

Hierin ligt vermoedelijk Calvijns grootste verdienste voor de ontwikkeling der theologie. In zijne handen komt voor de eerste maal in de geschiedenis der kerk de leer van den Heiligen Geest tot haar volle recht. In niemands hart is dieper indruk ontvangen van de aanschouwing der heerlijkheid Gods dan in het zijne, en niemand stond dan ook meer beslist erop, dan Calvijn, dat de eere, die God toekwam, aan geen ander gegeven zou worden. En wie had meer liefde dan hij voor den Zaligmaker, door wiens bloed hij gekocht was? Doch wat boven alles Calvijns idee van God kenmerkt, is het besef van de almachtige kracht des Heiligen Geestes, die het souvereine werk der verlossing tot stand brengt. En om meer dan iets anders verdient hij daarom den heerlijken naam van „theoloog van den Heiligen Geest".

II.

De theologie van Calvijn.

Het onderwerp, waarover ik thans met u ga spreken, is de theologie van Calvijn, en ik vraag u verlof, dit onderwerp iets breeder te mogen opvatten, d. w. z. ik verzoek u mij te vergunnen een poging te wagen, om u niet zoo zeer de persoonlijke eigenaardigheden van Johannes Calvijn als theoloog te teekenen, als wel om in breede trekken de karakteristieke beginselen te schetsen, die zijn theologie bepaalden; met andere woorden, ik wensch tot u te spreken over het Calvinisme — over dat groote stelsel van religieuze ideeën, dat den naam van Johannes Calvijn draagt en dat dan ook — ofschoon hij er natuurlijk niet de auteur, doch slechts een der voornaamste woordvoerders van was — de onuitwischbare kenmerken van zijn vormende hand, en het stempel van zijn systematiseerenden geest draagt. Van al de leermeesters, die met hun verstand en hart tot het ontstaan van dit stelsel hebben bijgedragen, sinds die ontzaggelijke omwenteling op Godsdienstig gebied, die wij de Reformatie noemen, is dit stelsel van ideeën misschien het meest aan Calvijn verschuldigd, en het heeft daarom terecht zijn naam ontvangen. Van alle diensten, die Calvijn de menschheid bewezen heeft, — en deze zijn noch klein noch weinig in getal — is de grootste wel ongetwijfeld, dat hij haar opnieuw dit stelsel van religieuze ideeën schonk, dat door de kracht van zijn genie tot een nieuw leven herboren werd; en het is daarom niet meer dan billijk, dat men zijn gedachtenis hooghoude, overal waar over dit stelsel gesproken wordt. Indien wij het hart van het Calvinisme trachten te peilen, dan slaan wij tegelijkertijd een diepen blik in het hart van Johannes Calvijn. Het Calvinisme is zijn grootst en meest beteekenend gedenkteeken; en hij die het Calvinisme voldoende doorgrondt, zal tevens Calvijn als persoon het beste begrijpen.

Het is ongeveer honderd jaar geleden, dat Max Goebel voor het eerst de geleerden aan het werk zette om te beproeven het formeerend beginsel van het Calvinisme nader te definieeren. Een lange reeks van uitnemende denkers hebben hun beste krachten aan deze taak gewijd, zonder dat ze (dit moet erkend) tot een overeenstemmend resultaat zijn gekomen.

De groote moeilijkheid lag hierin, dat het beginsel, waaruit het Calvinisme opkomt, en de specifiek Calvinistische beginselen met elkander verwisseld zijn geworden, en dat men zich meer bezig hield met het aantoonen van de geschilpunten, waardoor het Calvinisme zich van andere theologische richtingen onderscheidt, dan wel met het zoeken naar dat beginsel, dat als 't ware de kiem is, waaruit het Calvinisme is opgeschoten.

De speciale theologische richting, waarmede in deze discussiën het Calvinisme telkens weer vergeleken werd, is uit den aard der zaak het zusterstelsel der Lutherschen, waarmede het de erfenis der Reformatie heeft gedeeld. Nu werd ongetwijfeld de leer van Calvijn door een eenigszins anderen geest bezield dan de leer van Luther. En evenzeer lijdt het geen twijfel, dat het eigenaardige kenmerk van het Calvinisme wortelt in zijn formeerend beginsel, en niet kan worden verklaard door enkele omstandigheden, die zijn ontstaan vergezelden, of de uitwendige feiten, die daarop invloed hebben uitgeoefend, zooals bijv. den democratischen geest der Zwitsers of de hooger staande humanistische cultuur van zijn eerste leeraars of hun overhellen naar het intellectualisme of radicalisme. Het is echter zeer misleidend, wanneer men het formeerend beginsel van elk dier beide vormen van het Protestantisme met hun voornaamste geschilpunten vereenzelvigt. Zij hebben veel meer punten van overeenkomst dan van verschil. En niets is zoo misleidend, als wanneer men al deze geschilpunten herleidt tot de fundamenteele plaats, die in deze twee stelsels respectievelijk aan het beginsel van de praedestinatie en aan dat van de rechtvaardigmaking door het geloof toegekend wordt, alsof dit de wortel is, waaruit dit geschil voortkwam.

Vooreerst is de leer der praedestinatie niet het formeerend beginsel van het Calvinisme, maar het is veelmeer zijn logische gevolgtrekking. Het is niet de wortel, waaruit het Calvinisme voortspruit, doch een van de takken, die het noodzakelijkerwijze voortgebracht heeft. Het is zoo weinig waar, dat dit leerstuk specifiek Calvinistisch is, dat het evenzeer ten grondslag lag, en vorm en kracht gaf aan de geheele beweging der Reformatie, die, bezien van haar geestelijke zijde, een groote godsdienstige opwekking is geweest, doch van den anderen kant, wanneer men het oog vestigt op haar dogmatische zijde, niets anders was dan een machtige herleving van het Augustinianisme. Er bestond dien overeenkomstig dan ook geen verschil over dit punt bij de Her-

vormers zelven. Luther en Melanchthon en de inschikkelijke Bucer ijverden niet minder beslist voor de absolute praedestinatie dan Zwingli en Calvijn. Zelfs Zwingli kon Luther niet overtreffen in de scherpbelijnde en onvoorwaardelijke bevestiging ervan. En het was niet Calvijn maar Melanchthon, die, reeds toen hij allereerst de beginselen van het Protestantisme uiteenzette, zich opzettelijk de moeite gaf om het praedestinatie-dogma formeel te erkennen en uit te werken.

En even zoo weinig kan men het leerstuk der rechtvaardigmaking door het geloof een specifiek Luthersch dogma noemen. Het maakt evenzeer het middelpunt van het Gereformeerde als van het Luthersche stelsel uit. Ja, het is zelfs alleen in de Gereformeerde leer, dat dit dogma de zuiverheid van zijn conceptie behoudt en weerstand biedt aan de neiging om de rechtvaardigmaking door het geloof te maken tot eene rechtvaardigmaking op grond van het geloof. Het is inderdaad waar, dat het Lutheranisme er toe neigt om in het geloof te berusten als in een laatste gegeven, terwijl het Calvinisme doordringt tot de oorzaak ervan en het in de juiste verhouding stelt tot de andere vruchten van het werk Gods ter verlossing van den mensch. En dit verschil kan, wanneer wij er voldoende acht op geven, ons tot het formeerende beginsel, dat aan beide denkwijzen ten grondslag ligt, voeren. Maar ten slotte is ook dit meer een gevolg van beider uiteenloopende formeerende beginselen, dan de belichaming ervan. Het Lutheranisme werd geboren uit de weeën van een schuldbeladen ziel, die vrede met God zoekt, en dezen vrede vindt in het geloof, doch dan ook geen stap verder gaat. Het wordt zóó in beslag genomen door het genieten in de zegeningen, die uit dit geloof voortvloeien, dat het weigert of althans verzuimt te onderzoeken, waaruit dit geloof zelf voortkomt. Het verliest zich alzoo in een soort van Goddelijk *euthumia* (Goddelijke gemoedsvrede) en kent niets anders en wil niets anders kennen dan den vrede van een ziel, die zich gerechtvaardigd weet. Het Calvinisme stelt met denzelfden ijver als het Lutheranisme de vraag: „wat zal ik doen om zalig te worden," en beantwoordt deze vraag op de zelfde wijze als het Lutheranisme dit doet. Doch het kan hierbij niet blijven stilstaan. De diepere vraag dringt zich aan het Calvinisme op: „Vanwaar komt dit geloof, waardoor ik gerechtvaardigd ben?" En het antwoord, dat veel dieper gaat, vervult geheel de ziel met aanbidding: „Alleen door

de vrijmachtige gave Gods tot prijs der heerlijkheid Zijner genade". Aldus leidt het Calvinisme het oog van de ziel en haar lot af, om het op God en op zijn heerlijkheid te richten. Het ijvert zonder eenigen twijfel ook voor de redding van den mensch, doch zijn hoogste geestdrift bewaart het voor de eere Gods en hieraan ontleent het de bezieling van zijn gevoelsleven en de kracht van zijn streven. Het vindt zijn begin, middelpunt en einde in de aanschouwing van God in zijn heerlijkheid, en vóór alles stelt het zich ten doel, God tot zijn recht te laten komen op alle terreinen des levens.

Kan men dus het formeerende beginsel van het Calvinisme niet vereenzelvigen met de geschilpunten, die het in onderscheiding van zijn zustertype van het Protestantisme, het Lutheranisme, ontwikkeld heeft, nog veel minder kan men het vereenzelvigen met die leerstellingen, hetzij afzonderlijk of als geheel genomen, waarop de opstandige dochter van het Calvinisme: het Arminianisme haar aanval heeft gericht, als op de bijzonder kwetsbare plekken van zijn systeem. Wel is waar, zijn we gewoon aan deze leerstellingen den naam te geven van „de vijf artikelen van het Calvinisme" en dit geschiedt ook niet zonder recht. Zij vormen, elk en een ieder van hen, de constitutieve elementen van het Calvinistisch stelsel, en de loochening dezer leerstellingen, althans wat betreft eenig wezenlijk onderdeel daarvan, sluit logisch de verwerping van het Calvinisme in; en te zamen genomen geven zij een volstrekt niet slechte samenvatting van het Calvinistisch stelsel. De souvereiniteit Gods in de uitverkiezing, de beperkte strekking van het plaatsbekleedend lijden, waardoor Christus ons verzoend heeft, de scheppende kracht, waardoor de genade des Geestes den uitverkoorne redt en ten slotte, de veiligheid van de verloste ziel door de bewaring van haar Verlosser — zijn dat niet de kenmerkende dogmata van het Calvinisme, die even dierbaar zijn aan elk Calvinistisch hart, als zij noodig zijn om de ongeschondenheid van dit stelsel te bewaren? Zoo kwam het, dat toen de Arminianen deze leerstellingen tot doelwit voor hun aanval kozen, zij met de standvastigheid van een diep gewortelde overtuiging door de geheele Calvinistische wereld opnieuw bekrachtigd werden. Het is evenwel goed zich steeds in herinnering te brengen, dat deze „vijf artikelen van het Calvinisme" hun voorname plaats in onze voorstelling danken aan de Arminiaansche controvers en dat hoe

geschikt zij ook, wat de feiten betreft, mogen zijn, om als een getrouwe saamvatting van de Calvinistische leer dienst te doen, zij, uit historisch oogpunt althans, niets anders zijn dan de Calvinistische bestrijding van de „vijf Arminiaansche leerstellingen." En ze kunnen zeker, noch ieder afzonderlijk, noch als geheel genomen, er aanspraak op maken het formeerend beginsel van het Calvinisme aan te geven; want zij zijn veel meer de uitwerking van dat beginsel op de verschillende onderdeelen dezer leer, hoewel zij natuurlijk ons langs zekeren en rechtstreekschen weg tot dat formeerend beginsel terug kunnen leiden als tot den eenigen wortel, waaruit deze leer kon opgroeien. Bij den wortel van den stam, die zulke takken voortbrengt, moet men wel een diep Godsbesef vinden en niet minder een diep besef van de verhouding, waarin het schepsel tegenover God staat, hetzij men dat schepsel neemt alleen in den algemeenen zin of meer bepaaldelijk als zondig schepsel. Het aanschouwen van God in zijn majesteit, dat is, in één woord, hetgeen aan de Calvinistische denkwijze ten grondslag ligt.

De juiste formuleering van dit formeerend beginsel van het Calvinisme heeft, zooals ik reeds zeide, de scherpzinnigheid van een lange reeks van uitnemende geleerden op den proef gesteld. Er zijn reeds vele voorstellen gedaan om dit beginsel te omschrijven. Misschien is, alles wel bezien, de eenvoudigste omschrijving de beste. Het formeerend beginsel dan ligt, laat mij het nogmaals mogen herhalen, in het diepe besef van God in zijn majesteit met een onvermijdelijk daarmee gepaard gaand, scherp zich rekenschap geven van de verhouding waarin het schepsel in het gemeen, en het zondige schepsel in 't bijzonder, tot God staat. De Calvinist is iemand, die God aanschouwd heeft, en die, nadat hij God in zijn heerlijkheid gezien heeft, van den eenen kant vervuld is met een besef van zijn eigen onwaardigheid om als schepsel voor Gods aangezicht te staan, en die deze onwaardigheid nog zooveel dieper voelt, omdat hij een zondaar is, doch van den anderen kant vervuld is met verwondering vol aanbidding, omdat desniettegenstaande deze God een God is, die zondaren aanneemt. Hij, die zonder eenig voorbehoud in God gelooft en vast besloten is, dat God voor hem God zal zijn — voor heel den omvang van zijne levensdaden, in al zijn denken, voelen en willen, zoowel op intellectueel als op zedelijk en geestelijk gebied — en in al zijn persoonlijke, sociale en religieuze ver-

houdingen – is krachtens de onverbiddelijke logica, die ons tot de doorwerking van onze beginselen in het denken en leven drijft, noodzakelijkerwijze een Calvinist.

Zoo wij deze uitspraak in meer formeele termen willen weergeven, kunnen wij misschien zeggen, dat het Calvinisme in zijn fundamenteele idee drie zaken insluit: objectief beschouwd komt het theïsme er in tot zijn volle recht; subjectief genomen bereikt de religieuze verhouding daarin haar zuiversten vorm; soteriologisch opgevat komt de Evangelische religie hier eindelijk tot haar volledige uitdrukking en tot haar zekere vastigheid. Het theïsme komt alleen tot zijn recht in een teleologische beschouwing van het heelal, waarin de geheele loop der gebeurtenissen gezien en erkend wordt als de geregelde uitwerking van het plan van God, Wiens wil bij gevolg beschouwd wordt, als de laatste oorzaak aller dingen. De religieuze verhouding bereikt dan alleen haar volkomen zuiverheid, wanneer de houding van absolute afhankelijkheid tegenover God niet alleen aangenomen wordt b.v. in het gebed, maar tevens doorgevoerd wordt op elk terrein des levens: in het intellectueele leven, in het gemoedsleven en in het practische leven. En de Evangelische religie komt dan pas tot haar volkomen openbaring en tot haar vasten vorm, zoo de zondige ziel ootmoedig, met een zich zelf geheel prijs gevend vertrouwen alleen rust op den God der genade, als de onmiddellijke en eenige bron uit welke elke werking, die op haar zaligheid betrekking heeft, voortvloeit. Uit al deze dingen schittert het formeerend beginsel van het Calvinisme ons tegen. Een Calvinist is iemand, die achter alle verschijnselen God ziet, en in alle gebeuren Gods hand erkent, die bezig is zijn wil te volvoeren, die de houding, welke de ziel in het gebed tegenover God aanneemt, maakt tot zijn gestadige houding in alle levensbedrijf; die zich zelve werpt alleen op de genade Gods, en daarbij elk spoor van zelfvertrouwen uit het gansche werk zijner verlossing bant.

Het is van belang er nadruk op te leggen, dat het Calvinisme niet maar een bepaalde vorm is van theïstisch denken, of van religieuze ervaring, of van Evangelisch geloof, maar de volmaakte openbaring van al deze drie dingen. Het onderscheid tusschen het Calvinisme en andere vormen van theïsme, religie en Evangelische belijdenis is niet een soort-, maar een graadverschil. Er bestaan niet vele soorten van theïsme, religies en

Evangelische belijdenis, elk met haar eigen speciale karaktertrekken, waartusschen het den mensch vrij staat een keuze te doen, al naar gelang het met zijn persoonlijke smaak overeenkomt. Er is slechts één soort van theïsme, religie en Evangelisch belijden. En indien vele richtingen al op deze namen beslag leggen, dan verschillen zij niet als de naast elkander staande soorten van een meer omvattend geheel, maar alleen zooals de min of meer goede en slechte exemplaren van eenzelfde zaak onderling verschillen. Het Calvinisme treedt eenvoudig op als *de* zuivere vorm van het theïsme, van alle religie, en van de Evangelische belijdenis, tegenover al de minder zuivere vormen daarvan. Het neemt daarom niet plaats naast andere verschijnselen, die men met deze namen pleegt aan te duiden, maar het stelt zich boven al het andere, wat zich daarvoor uitgeeft, als zijnde *de* belichaming van wat die anderen behoorden te wezen. Het is dan ook niet moeilijk voor het Calvinisme in elk waarachtig theïstisch denken het theïstisch karakter te erkennen, of den religieuzen toon in elke waarachtige openbaring van de religie, of het merkteeken van het Evangelie in elke waarlijk Evangelische belijdenis. Het Calvinisme weigert dan ook beslist vijandig te worden gesteld tegenover een van deze dingen, waar zij ook mogen voorkomen en in hoe geringe mate. Het eischt ze op als zijn eigendom in elken vorm van hunne verschijning en tracht alleen ze de hun toekomende plaats te geven in denken en in leven. Al wie in God gelooft, al wie zijn afhankelijkheid van God erkent, al wie in zijn hart de echo van het *Soli Deo Gloria* van de Evangelische belijdenis beluistert — met wat naam hij zich ook moge noemen of door welke logische moeilijkheden zijn verstand ook in verwarring moge zijn gebracht, — erkent het Calvinisme als tot hem te behooren en het gelooft, dat zulke personen slechts van noode hebben de fundamenteele beginselen, — die aan elke ware religie ten grondslag liggen en daaraan haar inhoud geven — ten volle te laten doorwerken om in den vollen zin des woords een Calvinist te worden.

Zoo is het Calvinisme, gelijk we bemerken, geboren uit het besef van God. Want God vervult den geheelen horizon van het voelen en denken van een Calvinist. Een der consequentiën, die hieruit voortvloeit, is het besliste supranaturalisme, waardoor zoowel zijn religieus bewustzijn als zijn leerstellig systeem beheerscht wordt. Het is misschien geen slechte definitie, als wij zeggen, dat het Calvinisme die richting is, die vast besloten heeft,

om aan de onmiddellijke inwerking van het supranaturale recht te doen wedervaren zoowel in de schepping als in de herschepping. De kracht en de zuiverheid van zijn begrip van het bovennatuurlijke Zijn (Fact) — d. i. God — doet voor het Calvinisme elke moeilijkheid wegvallen met betrekking tot de bovennatuurlijke daad (act) — d. i. het wonder. Bij alles wat in verband staat met het proces van den terugkeer van een zondig mensch tot het goede en tot God, wordt het Calvinisme door de kracht van zijn grondbeginsel zelf gedreven, om het initiatief daarvan aan God toe te kennen. Een bovennatuurlijke openbaring, waarin God den mensch zijn wil en den raadslag zijner genade bekend maakt; een bovennatuurlijke opteekening van deze openbaring in een op bovennatuurlijke wijze gegeven boek, waardoor God zijn openbaring laat voortbestaan en zich verbreiden, — al zulke dingen zijn voor een Calvinist van zelf sprekend. En boven alles kan hij niet anders dan met den grootsten ijver vasthouden aan het rechtstreeksch en bovennatuurlijk ingrijpen Gods bij de uitwerking van de verlossing. Dit geldt natuurlijk in de eerste plaats van de verwerving der verlossing. Het kost zijn geloof geen de minste inspanning een bovennatuurlijken Verlosser aan te nemen, die zich zelf een weg naar deze aarde baande door ons vleesch en bloed uit den schoot eener maagd aan te nemen; die de banden des doods verbrak, en wederkeerde naar zijnen Vader om in de heerlijkheid te deelen, welke hij met den Vader had vóór de grondlegging der wereld. Maar boven alles is hij verzekerd, dat deze op bovennatuurlijke wijze verworven verlossing op even bovennatuurlijke wijze door het werk des Heiligen Geestes op de ziel wordt toegepast.

Hieraan is het te danken, dat de monergistische opvatting der wedergeboorte — d. w. z. de „onwederstandelijke genade" en de „krachtdadige roeping" zooals onze oude theologen haar noemden — de spil is, waarom heel de Calvinistische leer der verlossing zich beweegt, en veel dieper in zijn stelstel ingeworteld ligt dan menig ander leerstuk, dat in de volksopinie daarmee in veel nauwer verband wordt gebracht. Ja, de soteriologische beteekenis van de praedestinatie zelve ligt voor den Calvinist hoofdzakelijk in den waarborg, dien zij biedt voor het onmiddellijke en bovennatuurlijke van de verlossing. Wat op den bodem ligt van zijn soteriologie is de algeheele uitsluiting van elke medewerking van het schepsel in het tot stand brengen van het verlossingswerk,

opdat de genade Gods en die alleen daarin moge worden groot gemaakt. Zoo alleen kan de Calvinist uiting geven aan het besef van 's menschen absolute afhankelijkheid, als zondaar, van de vrije genade van een reddend God; zoo alleen kan hij den boozen zuurdeesem van het synergisme uitzuiveren, waardoor God van zijn heerlijkheid beroofd wordt en de mensch wordt aangemoedigd om een zeker vermogen, een zekere daad, een zeker initiatief van hemzelf te beschouwen als zijn aandeel in die verlossing, die in werkelijkheid alleen uit loutere genade hem toekwam.

Er is dan ook niets, waartegen het Calvinisme zich met meer beslistheid kant dan tegen elken vorm en tegen elke mate van zelfredding. Het heeft zich vast voorgenomen boven alle ding God te erkennen als onzen waarachtigen Zaligmaker, in zijnen Zoon Jezus Christus, werkende door den Heiligen Geest, dien Hij gezonden heeft. Voor het Calvinisme staat een zondaar niet als iemand, die aansporing of hulp noodig heeft, om zich zelf te verlossen, maar als iemand, die *juist* behoefte heeft *om verlost te worden*, en Jezus Christus is niet gekomen, om den zondaar raad te geven, of aan te sporen, of over te halen, of hem te helpen om zich zelf te verlossen, maar om hem te verlossen; hem te verlossen door zijn zoenoffer, en door de krachtdadige werking van den Heiligen Geest in hem. Dit is de wortel van de Calvinistische verlossingsleer; en het is omdat dit diepe besef van 's menschen hulpeloosheid en dit klare bewustzijn van zijn afhankelijkheid, voor al hetgeen die verlossing inhoudt, van de vrije genade Gods, de wortel is van zijn verlossingsleer, dat de verkiezing voor den Calvinist het cor cordis (hart van het hart) van het Evangelie is. Iemand, die weet, dat het God is, die hem verkoren heeft, en niet hij, die God kiest, en dat hij iederen stap en elke verdere ontwikkeling van zijn verlossing te danken heeft aan de volvoering van deze keuze Gods, zoo iemand zou inderdaad een ondankbare zijn, zoo hij niet al de eer van die verlossing toeschreef aan de onbegrijpelijke verkiezing dezer Goddelijke liefde.

Het Calvinisme is echter niet alleen een verlossingsleer. Hoe diep zijn belangstelling ook moge zijn voor de verlossing, het kan niet ontkomen aan de vraag: Waarom is God aldus tusschenbeide gekomen in het leven van zondaren om hen van de gevolgen van hun zonde te verlossen? En het antwoord kan niet uitblijven: Omdat dit is tot prijs en heerlijkheid zijner genade.

Daarom kan het Calvinisme geen rust vinden, alvorens het dit plan der verlossing in verband heeft gebracht met een volledige wereldbeschouwing, waarin deze dienstbaar wordt gemaakt aan de heerlijkheid van God Almachtig. Evenals alle dingen uit God zijn, zoo zijn voor den Calvinist ook alle dingen tot God en zal God voor hem alles in allen zijn. Het wordt geboren uit de weerkaatsing in het hart van den mensch van de heerlijkheid van dien God, die zijn eer aan geen ander wil geven, en het ontvangt zijn levenskracht door dit verheven beeld gedurig zich voor oogen te houden. En laten wij niet verzuimen nauwkeurig er acht op te geven, dat „het Calvinisme het eenige stelsel is, waarin de geheele wereldorde aldus in logischen samenhang wordt gebracht met de leer der genade en waarin de verheerlijking van God, zoo volkomen en volledig als dit maar kan, wordt doorgevoerd." Daarom ligt de toekomst van het Christendom, gelijk het ook met zijn verleden het geval is geweest, in de handen van het Calvinisme. Want het is zeker waar, zooals het door een diepzinnig denker van onzen tijd is uitgesproken „dat wij, alleen met zulk een alomvattende opvatting van God, die haar invloed op heel het leven krachtig toont, in staat zijn met de hoop op een volledige overwinning alle geestelijke gevaren en verschrikkingen van onzen tijd te kunnen trotseeren." „Het is trouwens," zoo vervolgt dezelfde denker, „diep genoeg, ruim genoeg en Goddelijk genoeg, mits recht verstaan, om hen te weerstaan en met hen allen den strijd aan te binden tot handhaving van God als den Schepper, Onderhouder en Bestuurder dezer wereld, en van de rechtvaardigheid en liefde van dien persoonlijken God."

Dit is het leerstelsel, waaraan driehonderd en vijftig jaren geleden Johannes Calvijn al zijn krachten gaf om het uit te werken en te verdedigen. En het is hoofdzakelijk, omdat hij al zijne krachten er aan wijdde om dit leerstelsel bij ons ingang te doen vinden, dat wij heden hier zijn om God te danken, dat Hij aan de wereld een man gaf, die haar deze kostbare gave geschonken heeft.

III.

De houding van onzen tijd tegenover het Calvinisme.

Het onderwerp, waarover ik thans tot u ga spreken, omvat de vaststelling van een feit, waarover men niet zoo gemakkelijk voor zich zelf tot volle zekerheid kan komen. Wat is de houding, die men heden ten dage tegenover het Calvinisme aanneemt? Het antwoord op deze vraag verschilt naar gelang van het gezichtspunt van den beschouwer, of beter gezegd, van den horizon, dien zijn oog waarneemt.

Onze hedendaagsche wetenschap is „made in Germany", onze cultuur komt ons grootendeels toe uit Engeland. De Duitsche wetenschap van onzen tijd heeft helaas een rationalistische strekking en daarbij komt bovendien nog, dat zij gebouwd is op een Lutherschen grondslag, die op wonderlijke wijze zich hier en daar, en wel op plaatsen, waar men dit het allerminst verwachten zou, naar voren dringt en vertoont. Evenzoo is de Engelsche cultuur niet alleen een beetje getint met, maar als 't ware geheel doortrokken van Anglikaansche kleurstof. Het Lutheranisme nu was steeds onverdraagzaam tegenover het Calvinisme. Het Anglikanisme heeft het Calvinisme zeker nooit goed kunnen zetten. En het naturalisme is precies het tegenovergestelde ervan. Iemand nu, die leeft in de atmosfeer van boeken — hetzij deze boeken van wetenschappelijken aard zijn, hetzij van louter letterkundige beteekenis — vindt daarom deze atmosfeer allicht verstikkend voor zijn Calvinisme.

Natuurlijk is er aan deze zaak ook een keerzijde. Want zeer waarschijnlijk zijn er in onze dagen meer Calvinisten in de wereld dan ooit te voren. Zelfs relatief genomen blijven de kerken, die van 't Calvinisme belijdenis doen, zich zonder twijfel op hun hoogte handhaven. Er zijn belangrijke stroomingen in het moderne denken, die het een of het ander Calvinistische leerstuk in de hand werken. En bovenal, er worden overal nog nederige zielen gevonden, die in de stilte van hun teruggetrokken leven God aanschouwd hebben in zijn heerlijkheid en die in hunne harten brandende houden de levensvlam van absolute afhankelijkheid van Hem, die het ware wezen van het Calvinisme uitmaakt.

Over het algemeen genomen denk ik echter, dat wij moeten

toestemmen, inzonderheid als wij de richting nagaan, die het tegenwoordige denken neemt, dat de kansen voor het Calvinisme niet gunstig staan. Zij, die de erfgenamen er van waren, zijn er in groote getale van afgezworven. Degenen, die het nog formeel belijden, geven niet immer een getrouw beeld er van weer in hun leven of komen er niet altijd voor uit in hun woorden. Zijn er nog werkelijk „Calvinisten zonder voorbehoud" overgebleven onder de leiders zelfs van het Fransch sprekend deel der Christenheid, waarvan gezegd kan worden, dat Calvijn bloed van hun bloed, en vleesch van hun vleesch was? Zijn er, nu uitgezonderd de kleine groep volgelingen van H. M. Kohlbrugge, nog Calvinisten overgebleven in die wijduitgestrekte Germaansche landen, waar het Calvinisme eens in staat was zich zoo kranig te houden? Zelfs in Schotland, zoo verhaalt ons Dr. Hastie, is, wat de grootere kerken aangaat, het geslacht der Calvinisten, ten minste die van de strenge richting, met William Cunningham en Thomas J. Crawford feitelijk uitgestorven. Gelukkig, dat in het stoere kleine Holland, te midden van het overal om zich heen grijpende bederf, nog een vruchtbare stam gevonden wordt, en dat vooral in de vrijgemaakte kerken in Nederland zich nog een krachtig Calvinistisch leven vertoont. Zij bezitten inderdaad tegenwoordig in Abraham Kuyper en in Herman Bavinck een geniaal theoloog en een geleerd theoloog, de beste tradities van Hollands groot verleden waardig. Hier in Amerika is de stuwkracht, die uitging van de voornaamste leeraars, die ons in het midden der negentiende eeuw voorgelicht hebben — Charles Hodge, Robert J. Breckinridge, James H. Thornwell, Henry Boynton Smith, William G. T. Shedd, Robert L. Dabney, Archibald Alexander Hodge — ik noem ze in chronologische volgorde — zooals met dank vermeld mag worden, nog niet uitgeput. Zoo wordt er dan zonder twijfel nog een overblijfsel naar de verkiezing der genade gevonden. Doch de toestand van een overblijfsel, al moge het gezond zijn — omdat het in zich draagt, als vruchtbaar zaad, de belofte en de kracht van uitbreiding in de toekomst — heeft weinig kans er op gelukkig te zijn. Het ontmoet van alle kanten onvriendelijke gezichten, en al leidt dat niet tot twijfel of aarzeling, toch wordt daardoor het aannemen van een apologetische houding in de hand gewerkt, en zulk een apologetische houding past niet voor Calvinisten, wier vertrouwen is op den Heere God Almachtig. In zulke omstandigheden schijnt het Calvinisme van zijn kracht beroofd te zijn en komt het in de

verzoeking om vreesachtig en half beschaamd op de levensmarkt te gaan staan. Het is geenszins mijne bedoeling den toestand u met al te donkere kleuren te schilderen. Ik geloof ten volle dat, evenals het Calvinisme in het verleden spierkracht aan het Evangelisch Christendom heeft geschonken, het evenzoo nog heden ten dage de sterkte daarvan uitmaakt, en de hope is voor zijn toekomst. Heeft het intusschen niet al den schijn, alsof het, althans in breeder kring, maar al te zeer tot een verdedigende houding is gedwongen? En naarmate ge met mij gevoelt, dat dit het geval is, zult ge bereid zijn met mij te onderzoeken, wat de oorzaak en de beteekenis van dezen stand der dingen is.

Het schijnt mij daartoe het beste, dat wij aanvangen met ons nog eens nauwkeurig onder de aandacht te brengen, wat het Calvinisme eigenlijk is. Ik geloof dat het vrijwel in deze drie stellingen kan worden saamgevat: Het Calvinisme is het theïsme, dat tot zijn volle recht is gekomen. Het Calvinisme is de religie op het hoogtepunt van haar conceptie. Het Calvinisme is de Evangelische belijdenis in haar meest zuivere en meest vaste openbaring.

Het Calvinisme, zeide ik, is het theïsme, dat tot zijn volkomen recht is gekomen. Want hoe zou het theïsme beter tot zijn recht kunnen komen dan door een theologische beschouwing van het heelal. Want hoewel er velen zijn, die goden genaamd worden in den hemel en op de aarde —aangezien er vele goden en vele heeren door menschen gemaakt zijn — voor den theïst kan er evenwel maar één God bestaan, van Wien en tot Wien alle dingen zijn. Gij ziet, dat wij hier reeds ongemerkt bij de Calvinistische formule zijn aankomen, dat de wil van God de oorzaak aller dingen is. Ik zeg niet, let hierop, dat het theïsme en het Calvinisme zekere punten van overeenkomst hebben, of dicht bij elkander staan, maar dat ze identisch zijn. Ik zeg, dat een theïsme, dat een waarachtig en consequent theïsme is, en dat al datgene omvat, wat theïsme waarlijk theisme doet zijn, reeds in principe Calvinisme is, en dat het Calvinisme, wat zijn wereldbeschouwing aangaat, niets anders is dan theïsme in zijn zuiversten vorm. Wie van het Calvinisme afvalt, valt even zoover af van de waarachtige theïstische opvatting van het heelal. En natuurlijk staat evenzoo het afvallen op eenigerlei wijze van het theïsme gelijk met het in diezelfde mate afvallen van het Calvinisme. Waar dan ook in onze wereldbeschouwing een minder zuiver theïsme is binnengeslopen, daar is het Calvinisme onmogelijk geworden.

Het Calvinisme is vervolgens, gelijk ik zeide, de religie op het hoogtepunt van haar idee. Want wat er ook verder nog onder de bewuste religieuze verhouding begrepen moge worden: een vaag gevoel van een mysterie, een worstelend zich uitstrekken naar het oneindige, een diep gevoel van eerbied en ontzag, een klaar begrip of zwak besef van verantwoordelijkheid — dit is zeker, dat het wezen er van ligt in het besef van absolute afhankelijkheid van een hoogste Wezen. Gij zult wel willen opmerken, dat ik niet zeg: een absoluut gevoel van afhankelijkheid, hetgeen, ten minste in Schleiermacheriaanschen zin genomen, d. w. z. als een gevoel zonder eenigen intellectueelen inhoud, niet anders dan een absurditeit zou zijn. Hetgeen ik zeg is dit, dat de religie in haar wezen is een besef van absolute afhankelijkheid van God, en dat zij den hoogsten vorm van haar conceptie dan alleen bereikt, als dit besef van absolute afhankelijkheid volkomen is en zich tot alles uitstrekt — tot het denken, het voelen en het leven. Maar is dit hoogtepunt bereikt, dan hebben wij precies het Calvinisme. Want wat is het Calvinisme anders dan de tot klare bewustheid gebrachte uitdrukking van de religie, opgevat als absolute afhankelijkheid van God. Daarom, overal waar religie in zuiveren vorm wordt aangetroffen, ligt daarin het Calvinisme als 't ware opgesloten. Ik zeg niet, let ook daar wel op, dat wij daar in mindere of meerdere mate toenadering tot het Calvinisme vinden. Ik zeg, dat daar het Calvinisme — al is het dan nog niet tot ontwikkeling gekomen, maar toch werkelijk — aanwezig is. De religie in haar zuiverheid is het Calvinisme in de praktijk; en ge kunt van het Calvinisme alleen afvallen door juist in die zelfde mate van de religie af te vallen, en ge valt van het Calvinisme dan ook precies in diezelfde mate af, als ge van de religie in haar zuiverheid afvalt.

Het is echter, helaas, maar al te gemakkelijk van de religie in haar hoogsten vorm af te vallen. Want al mogen wij soms voor een oogenblik die waarlijk religieuze gestalte van hart en geest aannemen, het is moeilijk om haar vol te houden, en haar een onbegrensde heerschappij te schenken over ons denken, voelen en handelen. De gestalte, die onze ziel gedurende het gebed aanneemt, dat is de hoogste religieuze stemming. Maar handhaven wij die stemming, die wij tegenover God in het gebed aannemen, wel ook nadat wij van onze knieën oprijzen? Of houdt die met ons „Amen" neens op, en gaan wij dan onze zaken doen in een geheel andere

gemoedsgesteldheid? Calvinisme nu beteekent juist het voortduren van die gestalte van absolute afhankelijkheid van God, die wij onder het gebed aannamen, in al ons denken, voelen en handelen. Het wil zeggen, dat wij ons denken, voelen en willen door deze religieuze stemming laten bepalen. Het is daarom een naam, die even veel omvat als religie in haar hoogsten vorm. Dat is ook de reden, waarom er geen Calvinisme mogelijk is, waar de religie de teugels des levens ook maar eenigermate uit haar handen laat glippen, en onze innerlijke gedachtenwereld aan haar opzicht zich ontrukt heeft.

Verder heb ik opgemerkt, dat het Calvinisme de zuivere en de alleen standvastige uitdrukking is van de Evangelische belijdenis. Spreekt men van de belijdenis van het Evangelie, dan spreekt men tevens van zonde en van verlossing van zonde. Want de Evangelische belijdenis is eene soteriologische conceptie, het omvat zoowel de zonde als de verlossing van de zonde. Nu kan er religie bestaan zonder Evangelische belijdenis. Wij kunnen zelfs nog verder gaan en zeggen, dat men zich het bestaan der religie kan indenken zelfs in haar hoogsten vorm, terwijl het Evangelie er aan ontbreekt, maar dit kan niet bij zondaren. Het Evangelie is de religie in haar hoogsten vorm, zooals zij gestalte verkrijgt in het hart van zondaren. Het beteekent een absolute afhankelijkheid van God ten opzichte van onze verlossing; daarom ligt er in begrepen de behoefte aan verlossing en een diep besef van die behoefte, waarmede gepaard moet gaan een even diep besef van onze hulpeloosheid, waarmede wij tegenover deze behoefte staan, en van onze absolute afhankelijkheid van God voor de voldoening ervan. Het voorbeeld daarvan vindt men in den tollenaar, die zich op de borst sloeg en uitriep: „o, God, wees mij zondaar genadig!" Er is hier geen sprake van, dat hij zichzelf wil redden, of God helpen wil bij diens reddingswerk; of den weg wil openen, waardoor het God mogelijk gemaakt wordt om hem te redden. Niets van dit alles. Slechts dit: Ik ben een zondaar en al mijn hoop is op God, mijn Verlosser. Dit nu is Calvinisme, let wel, niet iets dat op het Calvinisme lijkt, of wat dicht bij het Calvinisme komt; maar dit is het Calvinisme in zijn wezenlijke openbaring. Waar dan ook deze gesteldheid van het hart wordt gevonden en tot uiting komt in oprechte en ondubbelzinnige termen, daar hebt ge Calvinisme. En waar men van deze gesteldheid van gemoed en geest, hoe weinig ook, is vervreemd

geraakt, daar is het bestaan van het Calvinisme onmogelijk geworden.

Want het Calvinisme, wat zijn soteriologische zijde betreft, is juist de gewaarwording èn de dogmatische uitdrukking èn de verdediging van die absolute afhankelijkheid der ziel van de vrije genade Gods wat haar zaligheid betreft. Al de zoogenaamde harde trekken van het Calvinisme — zijn leer van de erfzonde, ja, laten wij het ronduit zeggen, de leer van de algeheele verdorvenheid, en de volkomen onbekwaamheid van den zondigen wil om iets goeds te doen, zijn leer van de uitverkiezing, of laten wij de woorden gebruiken, waartegen ieder wat heeft in te brengen: zijn leer van de praedestinatie met die van de verwerping — bedoelen juist dit en niets anders. Het Calvinisme weet niet van geven en nemen, wanneer het aankomt op de vrije genade Gods. Het staat er op om God, en Gode alleen, de eere, ja al de eere der verlossing toe te kennen. Er zijn ongetwijfeld nog wel anderen dan de Calvinisten, die gaarne deze zelfde groote belijdenis zouden willen afleggen. Doch zij doen dat dan onder zeker voorbehoud, of zij doen allerlei moeite om deze belijdenis te rechtvaardigen door de een of andere fijn gesponnen theorie, waardoor zij natuur en genade verwarren. Zij laten òf aan deze òf gene zijde logische valkuilen liggen. En het onderscheid tusschen zulk een logischen valkuil en andere valkuilen is, dat de reiziger in de laatsten wellicht kan vallen, maar dat de oprechte man, juist omdat hij eenvoudig van geest is, in de eersten wel vallen moet. Het Calvinisme wil zulke logische valkuilen niet laten bestaan; het wil geen reserves maken; het wil niets te doen hebben met al zulke theoriën, die moeten dienen om feiten weg te redeneeren. Het belijdt met een hart vol aanbiddenden dank, dat de verlossing, en wel heel de verlossing, het werk van God is, en van God alleen; dat Hij en Hij alleen het is, die de verlossing werkt in heel haar omvang. Elk prijsgeven, in hoe geringe mate ook, van deze groote belijdenis is een afwijken van het Calvinisme. Elk binnensmokkelen van eenige menschelijke verdienste, daad, geneigdheid of vermogen als grond, oorzaak of gelegenheid in het proces van deze Goddelijke verlossing — hetzij doordat men aanneemt een zeker vermogen om de genade te weerstaan of om die genade meerder te maken; of om den weg te openen voor het ontvangen dier genade of om de alreeds ontvangene genade te gebruiken — is een breken met het Calvinisme. Het Calvinisme

werpt de ziel alleenlijk op de vrije genade van dien God, Wien alleen het verlossingswerk toekomt.

Zoo is de aard van het Calvinisme. En omdat die aard alzoo is, schijnt het nauwelijks meer noodig te onderzoeken, waarom het Calvinisme van tijd tot tijd en zoo opnieuw in onzen tijd eenigermate in verdrukking geraakt. Het Calvinisme kan echter evenmin van den aardbodem verdwijnen, als het besef van zonde uit het hart van een zondige menschheid kan weggaan, of het Godsbesef uit het hart van afhankelijke schepselen kan uitgewischt worden, of God zelf in den hemel kan ondergaan. Het lot van het Calvinisme is saamgeweven met het lot van het theïsme, van de religie en het Evangelie. Want het Calvinisme omsluit juist deze drie dingen in de zuiverheid van hun opvatting en openbaring. Daarin ligt echter de moeilijkheid. Want het is spreekwoordelijk zoo moeilijk als het is, de volmaaktheid te bereiken, maar nog veel moeilijker is het, om de verkregen volmaaktheid te handhaven. En hoe kunnen juist deze dingen op dit hoogtepunt gehandhaafd worden? Bedenk hoe de gedachtenstroomingen, die in deze wereld heen en weer golven, thans de neiging hebben, — ik zeg nu niet om het Godsbesef geheel uit te wisschen, zooals het atheïstisch naturalisme en de materialistische of pantheistische evolutieleer doen maar — om ons besef, dat de hand Gods het is, die den loop der gebeurtenissen en de uitkomst der dingen regeert, af te stompen of te verdonkeren. Bedenk den hoogmoed van den mensch, zijn beweren van vrij-te-zijn, zijn pochen op zijn macht, zijn weigeren om de macht van een anderen wil boven zich te erkennen. Bedenk welk een ingeworteld vertrouwen de zondaar heeft in zijn eigen goede natuur en in zijn volle bekwaamheid om al datgene te volbrengen, wat met recht van hem geeischt kan worden. Bevreemdt het u dan nog, dat het moeilijk blijkt om in deze wereld — en meer bepaald in dit tijdperk van de wereld — te handhaven, en dat wel in den hoogsten vorm, de erkenning van een hand Gods, die alle ding regeert, het besef van onze absolute afhankelijkheid van Hem, en de overtuiging van onze algeheele onbekwaamheid om ook maar het minste te kunnen verrichten, ten einde onszelven van de zonde te verlossen. Kan men dan niet volstaan, ter verklaring van den achteruitgang, die het Calvinisme tegenwoordig in de wereld lijdt, met te verwijzen naar de natuurlijke moeilijkheid om in deze materialistische eeuw — die zich zoowel

bewust is van haar nieuw verworven macht over de natuurkrachten, en die met zulk een trots vervuld is over hetgeen ze volbracht heeft en over haar materiëele welvaart, — om daarin, zeg ik, ons begrip van de hand Gods, die regeert over alle ding, ten volle te bewaren, of ons besef van afhankelijkheid van een Hooger Wezen in volle kracht te handhaven, of om ons gevoel van zonde, onwaardigheid en hulpeloosheid ongeschonden te bewaren? Beteekent deze achteruitgang van het Calvinisme — voor zoover het een feit is — dan niet alleen dit, dat voor ons geslacht de aanschouwing Gods eenigermate verduisterd is geworden te midden van zoovele triomfen op stoffelijk gebied behaald; dat het religieuze gevoel tot op zekere hoogte heeft opgehouden de beslissende macht in het leven te zijn en dat de gemoedsgestalte van absolute afhankelijkheid van God, wat onze zaligheid aangaat, zooals het Evangelie ons die leert, zich niet zoo licht aanbeveelt aan menschen, die gewoon zijn met geweld de hand te leggen op al hetgeen zij maar begeeren, en die daarom niet kunnen inzien, waarom zij ook den hemel niet stormenderhand zouden kunnen veroveren.

Zulke onderstellingen mogen u wat te algemeen toeschijnen, misschien zelfs ietwat te onbepaald, mij evenwel schijnen zij de ware en de eenige reden te geven van den achteruitgang, hoe groot of klein die dan ook zij, van het Calvinisme in onze dagen. In onze thans gangbare philosophieën, hetzij de monistische evolutieleer of het pluralistisch pragmatisme, komt het theïsme ganschelijk niet tot zijn recht. In de stoutmoedige krachtsontwikkeling van ons gematerialiseerd leven heeft de religie al heel weinig gelegenheid om zich in haar zuiverheid te handhaven. Bij ons rusteloos handhaven van onze persoonlijke macht en waarde raakt de Evangelische belijdenis gemakkelijk op den achtergrond. En hoe zou het Calvinisme bloeien kunnen in een atmospheer, die uit zulk een stand van zaken geboren is? Wij kunnen natuurlijk voortgaan met nog meer in bijzonderheden rekenschap te geven van dien achteruitgang van het Calvinisme. Maar wanneer wij pogen wilden om dit te doen, wat zouden wij anders kunnen doen, dan enkele bijzondere trekken uitkiezen uit dit algemeene beeld, om daarop bijzonder de aandacht te vestigen. Het is echter mogelijk, dat de afzonderlijke behandeling van een enkele dezer trekken dienen kan om het algemeene beeld in een helderder en scherper licht te stellen. Daarom is het wellicht de moeite

waard bij een dezer bijzondere trekken een oogenblik stil te staan.

Laat ons dan eerst hierop de aandacht vestigen — dat Calvinisme slechts een andere naam is voor een consequent supranaturalisme in de religie. Het centrale feit voor het Calvinisme is het zien van God. Zijn albeheerschend beginsel is de ijver voor de eere Gods. Hetgeen het zich tot taak gesteld heeft is: God tot zijn recht te doen komen op elk terrein des levens. Ziehier het begin, het middelpunt en het einddoel van het Calvinisme. Dat wordt er mede bedoeld, wanneer men zegt, dat het Calvinisme is, het theïsme tot zijn volle recht gekomen, omdat dan al wat er geschiedt, wordt opgevat als de directe uitvoering van het Goddelijk raadsbesluit; dàt bedoelt de uitdrukking, dat het de hoogste vorm der religie is, omdat dan God door ons bewust gevoeld wordt als Dengene, in Wien wij leven, ons bewegen en zijn; dàt bedoelt de uitdrukking, dat het de Evangelische belijdenis in haar zuiversten vorm is, overmits wij ons zelven dan als zondaren, zonder eenig voorbehoud, overgeven aan de barmhartigheid van Gods genade. Het is dit besef van God, van Gods tegenwoordigheid, van Gods macht, van Gods tot alles zich uitstrekkende werkzaamheid — het meest in het werk der verlossing — dat het Calvinisme uitmaakt. Wanneer de Calvinist ziet in den spiegel der wereld, hetzij dan in den spiegel der natuur, hetzij in den spiegel der menschelijke gebeurtenissen, dan wordt zijn aandacht niet bepaald bij dien spiegel zelf, (met welks kunstige saamstelling de wetenschappelijke onderzoekers zich buiten twijfel zeer geschikt kunnen bezig houden) maar bij het Aangezicht Gods, dat hij daarin ziet weerkaatst. Wanneer de Calvinist zijn blik richt op het religieuze leven, schenkt hij minder aandacht aan den psychologischen aard en de onderlinge verhoudingen van de gevoelsaandoeningen, die door de ziel golven (dingen waaraan de vereerders der nieuwe wetenschap van de religieuze psychologie misschien niet gansch vruchteloos hun aandacht wijden) maar aan de Goddelijke bron, waaruit die gevoels-aandoeningen opwellen en aan het Goddelijk voorwerp, waaraan zij zich vastklemmen. Wanneer de Calvinist den toestand van zijn ziel, en de mogelijkheid om van zonde en dood verlost te worden, beschouwt, dan moge hij niet blind zijn voor den weerklank, dien de ziel door Gods genade in staat mag wezen op die goddelijke genade te geven, doch daarin verliest hij zich niet, maar wel in die genade zelve, en hij ziet in iederen stap van zijn bekeering tot het goede en tot

God de almachtige werking van die Goddelijke genade. In een woord, de Calvinist is een man, die God ziet, die den Onzienlijke aanschouwd heeft, en die Hem geen oogenblik meer uit het oog wil verliezen. God in de natuur, God in de geschiedenis, God in de genade, overal ontwaart hij God, die machtig voortschrijdt; overal voelt hij de werking van zijn machtigen arm, het kloppen van zijn machtig hart. Dit is de reden, waarom de Calvinist een supranaturalist bij uitnemend is in de wereld der gedachten. De wereld zelve is voor hem een bovennatuurlijk voortbrengsel, niet slechts in den zin, dat God ergens in het ver verleden, vóór alle tijden, haar gemaakt heeft, doch dat God ook thans bezig is haar te maken, dat in elke gebeurtenis, die voorvalt, in elke wijziging van het bestaande, die plaats grijpt, zijn hand wordt gezien, evenzeer als door alle voorvallen zijn plan verwezenlijkt wordt. De mensch zelf is zijn eigendom, geschapen tot zijn eer, en het hoogste doel van zijn bestaan is het verheerlijken van zijn Maker en, wellicht ook, om Hem voor eeuwig te genieten. En de verlossing, elke stap en elke ontwikkeling daarvan, is van God, ontworpen in Gods liefde, volbracht door Gods eigen Zoon, door een bovennatuurlijk leven en sterven in deze wereld van zonde, en toegepast door den Geest Gods in een reeks van daden, even bovennatuurlijk als de geboorte uit een Maagd en de opstanding uit den doode van den Zone Gods; het is van het begin tot het einde een bovennatuurlijk werk. Voor den Calvinist is de kerk van God evenzeer een rechtstreeksche schepping Gods, als de eerste schepping. Van dit supranaturalisme is heel het denken en voelen en leven van den Calvinist als doortrokken. Zonder dit supranaturalisme kan er geen Calvinisme zijn; want juist dat is het Calvinisme.

Nu is de eeuw, waarin we leven, alles behalve supranaturalistisch. Ze staat zelfs beslist vijandig tegenover het supranaturalisme. Haar meest in het oog springende karaktertrek is toch haar diep geworteld en ver zich uitspreidend naturalisme, zoowel van de gedachte als van het gevoel. Wij kennen den oorsprong van dit naturalisme en kunnen zijn historie nagaan. Maar wat van meer belang is om op te merken, is, dat wij aan zijn invloed niet ontkomen kunnen. Met zijn opkomen in de laatste helft der 17e eeuw, begon een nieuw tijdperk, waarin de menschen weinig dachten aan de rechten Gods, zoozeer als zij geheel opgingen in de rechten van den mensch. Het Engelsche Deïsme, de Fransche

Encyclopaedisten, de Duitsche Aufklärung, dat zijn eenige van de vruchten, die het droeg tijdens zijn ontwikkelingsgang; en nu heeft het eindelijk in onze dagen zaad geschoten in datgene, wat zich zelf den naam van Nieuw Protestantisme aanmatigt; dat Nieuwe Protestantisme, dat Luther met al zijn hartstochtelijkheden verwerpt, en dat zich voor zijn geestelijke ouders liever wendt tot het religieus indifferentisme van Erasmus. Het heeft met zijn alles ontbindend en oplossend karakter iederen vorm van gedachten en elk terrein des levens aangetast. Het heeft ons een naturalistische philosophie gegeven (waarin alle *zijn* zich oplost in *worden*), een naturalistische wetenschap (waarvan de eenzijdige drijfveer is om alle doelmatigheid uit het heelal weg te redeneeren), een naturalistische politiek (waarvan de eerste vrucht was de Fransche Revolutie, en waarvan de laatste wel eens zijn kon een atheïstisch socialisme), een naturalistische historie (die zelfs voor de menschelijke persoonlijkheid nauwelijks een plaats meer kan vinden in het oorzakelijk verband der gebeurtenissen) en een natuurlijke religie, die tot God durft zeggen: „Afblijven!" althans als zij zich nog bekommert om te onderzoeken, of er wel een God bestaat, of zoo er een God bestaat, of Hij dan een persoon is, en indien Hij een persoon is, of Hij zich wil en kan bemoeien met den mensch.

Gij, als dienaars van het Evangelie, zijt door dit thans heerschende naturalisme zeer belemmerd in de uitoefening van uw ambt. Hoevelen van hen, tot wie gij de boodschap der genade zoudt willen brengen, vindt ge niet bezet met deze naturalistische vooroordeelen? Wie van uwe kennissen stelt God nog werkelijk als een factor in de ontwikkelingsgeschiedenis dezer wereld? Hoe vaak zijt ge niet vermaand geworden om een „natuurlijke" ontwikkeling te zoeken voor den gang van het gebeuren in de historie? Ja zelfs voor de geschiedenis van de verlossing. En zoo heeft men u, zelfs op uw eigen gebied van de theologische wetenschap, een nieuwen Bijbel gegeven. Men heeft hem u niet slechts aangeboden, maar hem met geweld aan u opgedrongen, als den eenigen Bijbel, dien een redelijk mensch kan aanvaarden. Een nieuwe Bijbel, gereconstrueerd volgens het beginsel van de natuurlijke ontwikkeling, eerst aan stukken gescheurd en daarna opnieuw in elkaar gezet, onder den overweldigenden drang, een natuurlijke volgorde voor zijn verschillende boeken te vinden en een „natuurlijke" ontwikkelingsloop van de religie, waarvan hij de geschiedenis bewaart. Doch waarom zouden wij bij den Bijbel blijven stilstaan.

Uw Goddelijken Verlosser zelf heeft men, volgens die zelfde gegevens van het naturalisme, gereconstrueerd. Anderhalve eeuw lang — van Reimarus tot Wrede — zijn alle hulpmiddelen van een eeuw, die zoo uitmunt door wetenschappelijken arbeid, gebruikt voor de taak om u een „natuurlijke" Jezus te geven. Wat zouden wij hier nog spreken van de wonderen van het Oude en Nieuwe Testament. Het is het Wonder van Oude en Nieuwe Testament zelf dat feitelijk in twijfel wordt getrokken. Waarom zouden wij nog redetwisten over de geboorte uit een Maagd en over de opstanding van Jezus? Het gaat om het wegcijferen van Jezus zelf, alsof hij niet anders geweest ware dan een eenvoudig man uit die dagen, in niets onderscheiden van andere Galileesche landlieden van zijn tijd, behalve misschien door een buitengemeen levendig religieus gevoel — daarheen is het, dat de naturalistische waanzin van onze eeuw ons heenleiden wil. Met zulk een hartstochtelijke woede heeft men zich aan deze bezigheid overgegeven, dat de keuze waarvoor men ons plaatst, nu de dag ten einde spoedt, feitelijk deze wordt: òf in 't geheel geen Jezus te hebben, of een Jezus, die een dweeper — om niet te zeggen een krankzinnige — is. Is het zoo vreemd, dat in zulk een anti-supranaturalistische atmosfeer de menschen moeilijk overweg kunnen met het zuivere supranaturalisme van de Calvinistische belijdenis — dat zij wankelen in het vaste vertrouwen, dat het God is, die hemel en aarde regeert, dat wij allen in Hem leven en bewegen en zijn, dat Hij het is (en niet wij zelven) die in ons elke aandrift tot het goede schept, en dat het zijn machtige arm alleen is, die ons van de zonde kan redden, en onze hulpelooze zielen verlossing kan aanbrengen? Is het vreemd, dat de menschen ook hier den breeden weg kiezen, die door vele voeten reeds plat getreden is, en dat de Calvinistische poort zoo eng lijkt, dat slechts weinigen haar vinden, en dat de Calvinistische weg zoo nauw is, dat weinigen daarop wandelen?

Maar laten wij hier geen vergissing begaan. Want ook hier staat Calvinisme slechts voor Christendom. Het supranaturalisme, waarvoor het Calvinisme in de bres springt, is de adem zelf van de neusgaten van het Christendom, zonder hetwelk het Christendom niet kan bestaan. En laten wij ons ook niet verbeelden, dat wij hebben uit te zoeken en te kiezen, welke trekken van dit supranaturalisme wij belijden willen. Dat wij b.v. het supranaturalisme behouden willen bij het ontstaan van het Christendom,

maar het supranaturalisme, waarmede het Calvinisme meer in direct verband staat, n.l. het supranaturalisme in de toepassing van het Christendom, kunnen laten varen. De menschen willen niet gelooven, dat een religie, waarvan de werking in onze dagen in de wereld bloot natuurlijk is, kan vereischt hebben, dat zij in deze wereld gebracht werd met bovennatuurlijke pracht en vertoon. Deze bovennatuurlijke dingen staan of vallen met elkander. Een bovennatuurlijke Verlosser is niet noodig voor een natuurlijke Verlossing; indien wij ons zelven verlossen kunnen en dit ook doen, dan zou het een groote ongerijmdheid zijn, dat God van den Hemel neder zou dalen om ons te verlossen, omgeven door wolken van heerlijkheid, toen hij kwam. De logica van het Sociniaansche systeem geeft ons tegelijk een menschelijken Christus met een religie, waarin de mensch zichzelf zalig maakt. Deze zelfde logica zal ook heden ten dage zijn werk doen, en zoo voort tot het einde van den tijd. Het is alleen voor een bovennatuurlijke verlossing, dat een bovennatuurlijke Verlosser geëischt wordt — en alleen dan kan men in Hem gelooven.

Dit alles nu openbaart ons de ware plaats, die het Calvinisme in de strijdvragen van onze dagen inneemt, en den dienst, dien het bewijzen kan om het Christendom in de toekomst te handhaven en te bewaren. Alleen de Calvinist is de consequente supranaturalist, en alleen een consequent supranaturalisme kan de supranaturalistische religie voor de wereld redden. Het bovennatuurlijke Zijn, d. i. God; de bovennatuurlijke daad, d. i. het wonder; het bovennatuurlijke boek, d. i. de geopenbaarde wille Gods; de bovennatuurlijke verlossing, d. i. de Goddelijke daad van den Goddelijken Middelaar; de bovennatuurlijke bekeering, d. i. het Goddelijk werk van den Goddelijken Geest, — alle deze dingen vormen saam een systeem, waaruit ge geen enkel artikel kunt wegnemen, zonder het geheel aan gevaar bloot te stellen. Hetgeen het Calvinisme bijzonderlijk handhaaft, is dit supranaturalisme bij de bekeering, die het opvat als het onmiddellijke werk van God den Heiligen Geest in de ziel, waardoor wij tot nieuwe schepselen worden gemaakt in Christus onzen Verlosser en herboren tot zonen van God den Vader. Alleen hij, die van harte gelooft in dit bovennatuurlijk karakter van de verlossing, is niet op noodlottige wijze reeds van te voren in zijn kracht gebroken, wanneer hij de aanvallen afweren moet van een wereldbeschouwing, die zoo triomfantelijk haar vanen om ons heen doet wap-

C022219 q

peren. We mogen het voor ons zelf verbergen, zooveel we willen, maar de nederlaag wacht hem, die den weg bewandelt van halfslachtige schema's en bemiddelende constructies. Dit is hetgeen de overleden Dr. Smith bedoelde, toen hij ronduit verklaarde: „Een ding is zeker: de ongeloovige wetenschap zal alles op de vlucht drijven, behalve de beslist Christelijke orthodoxie. De strijd zal gevoerd worden tusschen een onwrikbare orthodoxie en een radicaal ongeloof. Het zal b.v. zijn: Augustinus of Comte, Athanasius of Hegel, Luther of Schopenhauer, J. S. Mill of Calvijn."

Dit getuigenis is waarheid. Wij kunnen niet supranaturalistisch in de onderdeelen van ons denken zijn en naturalistisch in de kern der zaak. Wij kunnen niet supranaturalistisch zijn ten aanzien van historische feiten van het verleden en naturalistisch ten opzichte van de innerlijke gebeurtenissen, die wij ondervinden. Wij kunnen niet supranaturalistisch zijn ten opzichte van hetgeen twee duizend jaren geleden in Palestina geschiedde, en gewoon naturalistisch staan ten opzichte van hetgeen nu in onze harten plaats grijpt. Geen vorm van Christelijk supranaturalisme kan ten slotte gehandhaafd worden in eenige sfeer van ons leven of onze gedachten, tenzij wanneer het vergezeld gaat met de erkenning van het bovennatuurlijke in de verlossing, en een consequent supranaturalisme in de verlossing is niets dan een andere naam voor het Calvinisme. Zoo staat het Calvinisme voor ons als niets meer of minder dan de hope der wereld.

BIBLIOTHEEK VRIJE UNIVERSITEIT
3 0000 01166 4475